

ACC. N:R M. 15923: 1-9.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Gustaf Appelberg, Mademoiselle*
Härad: *N. Åbo* Berättare: " " "
Socken: *Oderljunga* Berättarens yrke: *f. d. ämneslärare*
Uppteckningsår: *1962* Född år *1878* i *Oderljunga*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Stenstolpar och vägvisare. s. 1-9.

Luf 119

17/4-62

Skriv endast på denna sida.

Milstolpar och vägvisare.

I min barndom på 1880-talet funnos fortfarande vid landsvägarna här de gamla milstolparna från skjutsstadgans tid kvar, men numera ha många av dem försvunnit. Visserligen blevo de 1943 lagligen skyddade såsom fornlämningar, men många av dem hade nog redan då kommit bort vid breddning och rätning av de gamla vägarna. Och jag tror, att en del av dem flyttats hem till ortens gårdar och hus såsom en sorts kuriositeter. Jag tror, att rätt många sätter värde på dessa gamla stenar. Så står t. ex. vid hotell Tunneln i Malmö vid Adelgatan en sådan milsten, säkerligen mycket gammal, jag skulle gissa på att det är en av de allra äldsta, som sattes ut, och jag tror, att den forslats dit från någonstans på landsbygden. Materialet är någon sorts sten och den är betydligt mera konstnärligt uthuggen än vanliga milstolpar. Överst är en krona, möjligen kunglig, inhuggen och därunder "1 myl" samt under detta bokstäverna C R S.

Luf 119

På varje kvartsmil av landsvägen stod en sådan vägsten, här kallad "fjäringspäl" (fjärdingspåle) vid vägkanten. De utgjordes av omkring meterhöga, grovt tillhuggna granitpelare, som ibland voro nergrävda i vägkanten, ibland placerade i ett röse av mindre stenar. För att utmärka de olika vägvärdanden hade man inhuggit resp.: 1 mil, 1/2 och 1/4. Jag tror, att stenen för "1 mil" ofta hade en sorts krona inhuggen i toppen.

Avståndet mellan två gästgivargårdar var i regel 1 gammal mil, och jag antar, att milstenarna skulle möjliggöra kontroll av dels skjutslegan, dels körtiden, vilka båda voro lagligt fastställda.

Några vägvisare liknande de nu förekommande vet jag mig aldrig ha sett i den gamla tiden. Men vid gästgivaregårdarna fann jag oftast en sorts "vägvisare" med namnen på närmaste gästgivargårdar i olika riktningar, alltså närmaste skjutshåll. Vid Ulf's gästgivargård i Oderljunga socken, numera sedan länge ett vanligt jordbrukshemman, finns ännu kvar en sådan vägvisare.

Den består av en granitplatta, betydligt större än de vanliga milstolparna och placerad på en sockel av mindre stenar. På stenen har man inhuggit gästgivargårdens namn samt därunder namnen Örkelljunga, Blekemossa och Kädarp, som voro närmaste skjutshåll. I Örkelljunga tror jag det finns en liknande vägvisare. Denna ort hade ovanligt nog två bredvid varandra liggande gästgivargårdar, av vilka var och en hade utskänkingsrätt varannan månad.

Milstenarna voro alltid i denna del av Skåne tillhuggna av vanliga granitblock, med inhuggna bokstäver och siffror samt målades aldrig. De tillverkades säkerligen på orten. Då man tänker på, att husen på den tiden hade grundmurarna lagda av natursten, som sprängdes, kilades och putsades till lämpliga dimensioner av ortens folk, förstår man, att det i varje socken fanns gott om folk, som kunde hugga stenarna. Material fanns det i överflöd efter århundradens sprängning av "jordfasta" stenar på åkrarna.

stenarna voro grovt och enkelt tillhuggna och saknade målning och pelering. Något märke, som visade var och av vem de tillverkats saknades.

Milstenarnas dimensioner voro ungefär: höjd cirka 1 m., bredd 3 á 4 dm och tjocklek 1,5 á 2 dm. Stenarna för "1 mil" voro i regel något bredare. De voro uppställda antingen direkt i marken eller också i ett låtet stenröse och alltid strax intill vägen.

I regel stå nog milstolparna på sina gamla ursprungliga platser. Vid breddning av vägbanan, som gjorde det nödvändigt att flytta en milsten, tror jag, att man åter placerade stenen på ungefär samma plats vid den nya vägkanten. Vid rättning av de gamla krokiga vägarna, där den rättade vägen ofta kom att gå rätt långt från den gamla vägen, tror jag inte, att man gjorde sig besvär att flytta milstenarna till den nya vägen. Landsvägen Spången - markaryd gick vid Bälingesjön över ett par ovanligt branta backar, som kallades "Pälaliderna". För att komma ifrån

dessa nästan oframkomliga bäckar flyttades vägen för 50 år sedan cirka 300 m västerut. Fjärdingspålen vid den ena "Pälaliden" står fortfarande kvar på sin gamla plats och någon ny sådan har icke satts upp vid den nya vägen. Många sådana rätningar av de krokiga landsvägarna i denna del av Skåne ha gjorts efter 1880-talet, men jag tror inte man någonstans brytt sig om att flytta de gamla milstenarna eller placera nya sådana vid den rätade vägen.

Jag har aldrig hört andra benämningar på milstenarna eller deras olika delar än: milstolpe eller milpåle och fjärdingspåle. Inte heller känner jag till att någon plats fått namn efter en viss milstolpe.

För att ange vägavståndet använder man fortfarande i tal och tanke de gamla benämningarna mil, halvmil och fjärdingsväg, fastän dessa benämningar äro litet missvisande, då det numera gäller nymilen. Den gamla milen var ju 10689 m och således en fjärdingsväg (1/4 mil) är cirka 2672 m. Man hör sällan befolkningen

tala om km, då det gäller vägavstånd.

Jag tror knappast, att någon här har reda på, vilken utgångspunkten varit, varifrån milstenarna placerats.

Vilken myndighet, som från början satte upp milstolparna, vet jag inte, men jag antar, att det skedde i samband med skjutsstadgans tillkomst och att därefter de, som övervakade vägunderhållet, fick överta vården och tillsynen av dem.

Jag tror inte, att milstolparna haft någon som helst betydelse i bygdens liv i denna del av Skåne. De ha bara funnits där rätt och slätt och betraktats som en naturlig, självkäär företeelse. Att posten skulle ha utdelats vid någon milstolpe kan jag inte tänka mig. Lantbrevbäraren delade ut posten direkt till alla dem, som bodde vid hans väg, och resten av posten lämnade han i ortens butik, där adressaterna fingo hämta den. Inte heller känner jag till, att milstolparna utnyttjats för någon sorts personliga meddelanden. Om ungdomen på någon ^{ort} fått för vana att samlas vid någon milstolpe

för att leka och dansa, har platsen säkert icke valts därför att en milstolpe fanns där, utan därför att platsen var lämpligast i andra avseenden. Att man hälsade på milstolpen, sade någon ramsa eller dylikt, har jag inte hört talas om.

Inskriptionen på milstenarna: 1 mil, 1/2 och 1/4, går väl knappast att misstolka.

Några vandringsvisor, i vilka milstolpen omtalats, känner jag inte till och inte heller några traditioner eller berättelser i samband med dem. Over huvud taget tror jag inte de betraktades såsom något mystiskt eller voro föremål för någon sorts vidskepelse.

Vägunderhållet ålägg på 1880-talet ortens jordbruksbefolkning. varje hemman fick efter sitt mantal sig tillmätt och tilldelat ett stycke väg, ofta beläget 5 å 7 km borta från fastigheten, som den skulle underhålla eller som man kallade det "fära" (laga). Det var ~~var~~ vanligt, att den underhållsskyldiga fastigheten markerade vägbiten med stenar, i vilka ägaren huggit in sina initialer. "Lag-

ningen" skedde på hösten och bestod däri, att man åkte dit behö-
lig mängd lämpligt grus och spred över vägen. Vägarna här på den
tiden voro alltid grusvägar. På bestämd tid därefter avsynades
vägarna av länsmannen och kanske några andra tjänstemän, och jag
antar, att dessa då också kontrollerade, att milstenarna voro i
ordentligt skick. Senare tillkom ju vägstyrelse för de olika di-
strikten och denna övertog då helt vägunderhållet.

Likaså ålåg det jordbruksfastigheterna att hålla landsvägen
framkomlig vintertid genom snöskottning, för vilket arbete de dock
fingo någon mindre ersättning.

Under den tid, då gästgivargårdarna hade skjutsplikt hände
det ganska ofta, att resandetillströmningen blev så stor, att de-
ras egna hästar inte räckte till för skjutsarna. Vid sådana till-
fällen hade gästgivaren rätt att från de olika bondgårdarna i tur
och ordning rekvirera hästar och eventuellt vagn för att kunna ut-

föra nödvändiga skjutsar. Jag tror, att denna böndernas skyldighet att lämna hästar upphörde 1878. Jag hörde som barn äldre bönder tala om, hur hatad och betungande denna skyldighet var. Dels hände det, att de på grund därav fingo uppskjuta något nödvändigt ^{spat} körarbete, och dels hände det ofta, att förnäma resande hade egna, ibland mycket tunga, vagnar och egen kusk, som körde hårt och hänsynslöst och kunde köra deras småväxta hästar fördärvade.

9